

ПСИХОЛОГІЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Лекція 13

Соціалізація – багатосторонній процес освоєння людської культури і життя в суспільстві, засвоєння його норм, правил, знань. Одним із соціально-психологічних механізмів соціалізації є адаптація як пристосування індивіда до виконання ним певної соціальної ролі.

Соціальна дезадаптація в педагогічному аспекті – особливий вид поведінки, що не відповідає основним суспільним нормам, визнаним як обов'язкові.

Соціальна занедбаність – такі наслідки недостатніх виховних факторів, які призводять до упущень у соціалізації, у розвитку соціальних якостей, потреб, ціннісних орієнтацій, слабкої соціальної рефлексії, у набутті мінімального соціального досвіду, труднощів в оволодінні соціальними ролями. Як правило, такі неповнолітні розвиваються в особливому соціальному оточенні, неповноцінному за структурою (відсутність або заміна одного з батьків, низький соціальний рівень самих батьків і педагогів, соціальна депривація і сегрегація дитини).

Педагогічна занедбаність – наслідки дезінтегруючого впливу на розвиток особистості сукупності всіх факторів при домінуванні психолого-педагогічних. Вони проявляються передусім у слабкому оволодінні провідними видами діяльності (рольова гра, навчання), які забезпечують повноцінний індивідуально-психологічний і особистісний розвиток.

Наслідком є недоліки, упущення, відхилення в діяльності, поведінці, спілкуванні.

Соціальні відхилення бувають:

- корисної орієнтації – правопорушення, проступки, пов'язані з бажанням отримати матеріальну, грошову, майнову користь (крадіжки, пограбування, спекуляції, протекція);
- агресивної орієнтації – дії, спрямовані проти особистості (образа,

хуліганство, побої, зґвалтування);

- соціально-пасивного типу – бажання самоусунутись від активного способу життя, ухилитись від громадянських обов'язків, небажання вирішувати особисті й соціальні проблеми (ухилення від праці, бродяжництво, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид).

Соціальна поведінка, яка не відповідає суспільним нормам, називається асоціальною. Така поведінка буває трьох видів:

- аморальна – порушення норм моралі і правил людського співжиття;
- протиправна – правопорушення, яке підлягає покаранню, але не кримінальному;
- злочинна – порушення кримінально-правових норм.

Асоціальна поведінка поділяється на девіантну та делінквентну.

Девіантна поведінка – система вчинків або окремі вчинки людини, які мають характер відхилення від прийнятих у суспільстві норм (правових і моральних). Це порушення поведінки, не обумовлене психічними захворюваннями.

Виділяють девіації:

- за направленістю: позитивні (героїзм), нейтральні (колекціонування), негативні;
- за мотивацією: корисні й агресивні;
- за суб'єктом: індивіди, соціальні групи, соціальні організації;
- за масштабністю прояву: індивідуальні, групові;
- за орієнтацією: екстраверти (спрямовані на інших людей: сімейні чвари, насильство), інтроверти (спрямовані на себе: п'янство, суїцид, наркоманія);
- за формою прояву: хуліганство, агресія, злодійство, алкоголізм.

Рівні девіації показують, наскільки виражені відхилення в поведінці.

Виділяють такі рівні девіацій:

- докримінальний рівень – рівень поведінки, коли людина ще не стала суб'єктом злочинів і соціальні відхилення проявляються у вигляді

дрібних правопорушень, недотримання норм моралі, правил поведінки в громадських місцях, ухилення від суспільно корисної праці, зловживання алкоголем, немедичного вживання наркотичних, токсичних засобів, які негативно впливають на психіку;

- кримінальний рівень – рівень поведінки людини, коли соціальні відхилення виражаються у злочинних діях, які підлягають кримінальній відповідальності та розглядаються органами слідства і суду.

Девіантність також буває:

- імпульсивна – порушення норм поведінки, які виникають неочікувано, непередбачувано і в порівняно незначний проміжок часу (агресія, суїцид);

- первинна – дії, які дозволяють робити висновок про наявність девіантної поведінки;

- вторинна – вчинки особи як відповідь на визначення девіанта (вислів американського соціолога Е. Лемерта);

- субкультурна – поведінка, якою людина відхиляється від норм оточуючого суспільства шляхом попадання під вплив норм субкультури.

Вчені визначають такі фактори, які обумовлюють девіацію:

- індивідуальні – обумовлені психобіологічними та виховними передумовами девіантної поведінки, які ускладнюють адаптацію індивіда до середовища, його самореалізацію;

- особистісні – фактори самої особистості, які проявляються в її активно-вибірковому ставленні до середовища існування, до норм і правил поведінки, ціннісних орієнтацій в житті та діяльності, самооцінці;

- соціальні – фактори соціального середовища, які негативно впливають на формування і розвиток індивіда;

- соціально-психологічні – обумовлені несприятливими особливостями взаємодії індивіда із своїм найближчим оточенням у сім'ї, шкільному колективі, середовищі ровесників, друзів;

- психолого-педагогічні – обумовлені недоліками виховання в сім'ї,

дошкільному закладі, школі.

Делінквентність – психічна готовність до правопорушення. Дане поняття характеризує випадки вчинків, які постійно повторюються і є асоціальними за спрямованістю.

Делінквентна поведінка – це сукупність протиправних вчинків людини, за які в особливо важких випадках може накладатися покарання згідно зі статтями цивільного й кримінального кодексів.

До протиправних дій відносять проступки (провини), правопорушення та злочини.

Серед типових проступків виокремлюють лихослів'я, систематичне порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, бешкетування (наприклад, кидання з балкону в перехожих різних предметів; дзвінки по телефону до незнайомих осіб).

Передумовою девіантної поведінки є важковихованість. Термін «важкий учень», «важковихований» характеризує дітей із негативним ставленням до навчання та норм моральної поведінки.

Адиктивна поведінка – це поведінка людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги на певних видах діяльності для розвитку та підтримання інтенсивних емоцій.

У результаті такої поведінки людина існує у своєрідному і «віртуальному» світі. Вона не тільки не вирішує своїх проблем, але й зупиняється в особистому розвитку, навіть деградує.

Розрізняють три групи різновидів адиктивної поведінки:

- нехімічні адикції (патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг), комп'ютерна адикція, трудоголізм);
- проміжні форми адикції (анорексія – відмова від їжі, булумія – прагнення до постійного споживання їжі);
- хімічні адикції (вживання та вдихання психоактивних речовин:

тютюну, алкоголю, наркотиків, медичних препаратів, речовин побутової хімії).

Адиктивну поведінку неповнолітніх визначають ще як поведінку, яка передуює формуванню патологічної залежності від наркогенних речовин. За цієї форми поведінки негативна пристрасть людини до хімічних речовин ще не досягла психічної та фізичної залежності, тобто захворювання на наркоманію, алкоголізм і токсикоманію.

Розрізняють два шляхи розвитку адиктивної поведінки підлітків: полісубстантний та моносубстантний.

При полісубстантній адиктивній поведінці підлітки пробують на собі дію різних речовин. Це етап так званого пошукового «полінаркотизму», коли вживаються багато речовин. Поступово підліток починає надавати перевагу певній хімічній речовині, що означає перехід до етапу фонового «полінаркотизму».

При моносубстантній адиктивній поведінці підлітки зловживають лише однією речовиною. Найчастіше це обумовлено доступністю певного наркогенного засобу.

Основними причинами правопорушень неповнолітніх є:

Соціально-економічні: зубожіння населення; відсутність цивілізованих ринкових відносин; розвиток тіньової економіки; зростання в суспільстві соціальної напруги, рівня безробіття, зокрема серед молоді тощо.

Несприятливе сімейне оточення.

Проблеми у взаємостосунках неповнолітнього в шкільному середовищі: антипедагогічні методи роботи вчителів із важковиховуваною дитиною, конфліктні ситуації в класному колективі, неуспішність у навчанні, слабкий зв'язок між школою та сім'єю тощо.

Негативний вплив позашкільного середовища: скорочення системи закладів дозвілля для неповнолітніх призводить до незайнятості вільного часу дітей та підлітків; негативний вплив засобів масової інформації, що пропагують культ фізичної сили та агресію.

Вікові особливості психіки підлітків, які сприяють антисуспільним проявам (акцентуація характеру, реакція групування, реакція емансипації, почуття дорослості, прагнення до самоствердження, емоційна неврівноваженість, підвищена збудливість, комфортність тощо).

Біологічними та генетичними причинами вчинення неповнолітніми правопорушень є порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму; вроджені психопатії; мінімальні мозкові дисфункції внаслідок органічного ураження головного мозку.

Екологічні – негативний вплив факторів природного середовища. Окрім цього, неформальні та кримінальні об'єднання втягують неповнолітніх до вчинення правопорушень такими шляхами:

- спекулюванням на клановій залежності (піднесенні виняткового статусу членів певного кримінального угруповання);
- заохоченням таких негативних рис людини, як жадібність, скупість, прагнення до надмірного ризику тощо;
- демонстрацією хибного психологічного захисту;
- відкритим психологічним (погроза компрометації, шантаж, залякування) та фізичним (побиття, тілесні ушкодження) насильством;
- проханнями про допомогу, порадами, настановами тощо.